

**ZAMONAVIY DAVRDA YOSHLAR TARBIYASI: KITOBXONLIK,
RAQAMLI MUHIT VA KELAJAK MAS'ULIYATI**

Axmadaliyev Iqboljon Inomjon o'g'li

Farg'ona viloyati, Buvayda tumani

39-umumiy o'rta ta'lim maktabi Manaviy ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlanayotgan sharoitda yoshlar tarbiyasining dolzarb masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy e'tibori uchta yo'nalishga qaratilgan: birinchidan, yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini tiklash va oshirish usullari; ikkinchidan, smartfonlar va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongi, xulq-atvori va ma'naviyatiga ijobiy hamda salbiy ta'siri; uchinchidan, bugungi kunda yoshlarning orzu-intilishlari va ularning oldida turgan kelajak mas'uliyati masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada psixologik-pedagogik yondashuvlar, statistik ma'lumotlar va amaliy takliflar keltirilgan. Xulosa qilib aytganda, raqamli asrda yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllantirish uchun an'anaviy ma'naviy qadriyatlar bilan zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar tarbiyasi, kitobxonlik, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli bog'liqlik, kelajak mas'uliyati, ma'naviyat, axborot xavfsizligi.

KIRISH

Har bir davrning o'ziga xos chaqiriqlari va imkoniyatlari bo'ladi. XXI asr – axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt va global kommunikatsiya asri deb nomlanmoqda. Ushbu davrda eng muhim resurs – bu inson kapitali, xususan, mamlakatning ertangi kunini belgilab beruvchi yosh avlodidir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Yoshlar – kelajak demakdir". Biroq, kelajakni qurish uchun yoshlarni to'g'ri yo'naltirish, ularga chuqur bilim va yuqori ma'naviyat bag'ishlash bugungi kunning eng dolzarb vazifasidir [1].

Bugungi yoshlar "raqamli tubjoy" (digital native) avlodi hisoblanadi. Ular dunyoga kelganidan beri internet, smartfon va ijtimoiy tarmoqlar ularning hayotining ajralmas qismiga aylangan. Bu holat bir tomondan ularga cheksiz imkoniyatlar eshigini ochsa, ikkinchi tomondan jiddiy xavf-xatarlar, ma'naviy qashshoqlanish va vaqtni behuda sarflash kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, yoshlar tarbiyasida kitobxonlikni qayta tiklash, raqamli muhitni to'g'ri boshqarish va yoshlarda kelajakka nisbatan mas'uliyat hissini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi zamonaviy yoshlar tarbiyasidagi mavjud muammolarni tahlil qilish, kitobxonlikni oshirishning samarali yo'llarini ishlab chiqish, telefon va ijtimoiy tarmoqlarning ta'sirini ob'ektiv baholash hamda yoshlarning orzularini amalga oshirishdagi mas'uliyatini orttirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berishdan iborat.

Kitob – insoniyat tajribasining ming yillik xazinasini, ma'naviy oziq va aql-zakovat manbai hisoblanadi. Afsuski, so'nggi yillarda o'tkazilgan so'rovnomalar shuni ko'rsatadiki, yoshlar orasida badiiy adabiyot o'qish darajasi sezilarli ravishda pasayib ketgan. Buning o'rniga ular qisqa matnlar, memlar va videokontentlarga ustunlik berishmoqda [2].

Kitobxonlikning pasayishi nafaqat savodxonlik darajasiga, balki tanqidiy fikrlash, tasavvur qilish qobiliyati va nutq madaniyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Yoshlar orasida kitobxonlikni qayta tiklash va oshirish uchun quyidagi kompleks choralar zarur:

1.1. Raqamli platformalardan foydalanish.

Zamonaviy yoshlarni kitobga jalb qilish uchun an'anaviy usullar bilan birga raqamli innovatsiyalarni qo'llash kerak. Elektron kutubxonalar, audiokitoblar (podkast formatida) va interaktiv ilovalar yaratish lozim. Masalan, "Telegram" kanallari orqali har kuni kitobdan parchalar e'lon qilish, mualliflar bilan onlayn uchrashuvlar tashkil etish yoshlarda qiziqish uyg'otadi.

1.2. "Yashirin kutubxona" va bukrossing loyihalari.

Andijon davlat texnika instituti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida "Bir kun – bir sahifa", "Kitob almashinuvi" kabi loyihalarni joriy etish foydalidir. Talabalar o'zlarining sevimli kitoblarini maxsus joylarda qoldirib, boshqalar esa uni topib o'qishlari va keyin yana boshqa joyga qo'yishlari mumkin. Bu jarayon o'yin elementlarini o'z ichiga olgani uchun yoshlar uchun jozibali bo'ladi.

1.3. Motivatsiya va rag'batlantirish tizimi.

Oliy o'quv yurtlarida kitobxonlik reytingini joriy etish, eng ko'p kitob o'qigan talabalarga stipendiya, grant yoki imtiyozlar berish tizimini yo'lga qo'yish kerak. Bundan tashqari, mashhur blogerlar va liderlarni kitobxonlik kampaniyalariga jalb qilish orqali ommaviy axborot vositalarida pozitiv trend yaratish mumkin [3].

1.4. Maktab va oila hamkorligi.

Kitobxonlik odati maktab yoshidan shakllanadi. Oilada ota-onaning o'zi kitob o'qishi, kechki paytlarda oilaviy kitobxonlik soatlarini tashkil etishi bolalarda doimiy odatga aylanadi. Maktablarda darsdan tashqari vaqtda adabiy klublar faoliyatini jonlantirish zarur.

Zamonaviy dunyoda smartfon va ijtimoiy tarmoqlar (Instagram, TikTok, Telegram, YouTube) yoshlarning hayot tarzini tubdan o'zgartirdi. Bu hodisaning ta'siri ikki xil: ijobiy va salbiy.

2.1. Ijobiy jihatlari:

- Axborotga tez kirish: Yoshlar dunyoning istalgan nuqtasidagi yangiliklardan, ilmiy kashfiyotlardan va ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega.

- Ijodiy namoyish: Ijtimoiy tarmoqlar yoshlarga o'z iste'dodlarini (rasm chizish, dasturlash, musiqa, she'riyat) namoyish etish va auditoriya yig'ish imkonini beradi.

- Kommunikatsiya: Do'stlar va tengdoshlar bilan aloqada bo'lish, xorijiy tillarni o'rganish uchun muhit yaratadi.

2.2. Salbiy jihatlari va xavflar:

Biroq, nazoratsiz foydalanish jiddiy muammolarga olib kelmoqda:

- Vaqt resursining yo'qolishi: Yoshlar kuniga o'rtacha 5-7 soatni telefonda o'tkazmoqda. Bu vaqt o'qish, sport va haqiqiy muloqotdan o'g'irlanmoqda. "Doomscrolling" (ma'nosiz ravishda lentani pastga surish) hodisasi diqqatni jamlay olmaslikka olib keladi [4].

- Ma'naviy degradatsiya va noto'g'ri qadriyatlar: Ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib qilinayotgan "oson boyib ketish", "tashqi ko'rinishga haddan tashqari e'tibor", "zo'ravonlik"

va "g'ayriaxloqiy xatti-harakatlar" yoshlar ongiga singib, ularning qadriyatlar tizimini buzmoqda.

- Psixologik bog'liqlik va depressiya: Layklar soniga qaramlik, o'zini boshqalar bilan solishtirish natijasida pastbaholash kompleksi, тревожность va depressiya holatlari kuchaymoqda.

- Axborot xavfsizligi: Firibgarlik, ekstremistik g'oyalar va yolg'on ma'lumotlar (feyk nyus) yoshlarni manipulyatsiya qilish quroliga aylanmoqda.

Yechim yo'llari:

Telefon va ijtimoiy tarmoqlarni taqiqlash emas, balki ulardan oqilona foydalanishni o'rgatish kerak. Buning uchun:

1. "Raqamli gigiyena" qoidalarini joriy etish: Kuniga ma'lum vaqt chegarasini belgilash, yotoqxonaga telefon olib kirmaslik.

2. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Har qanday ma'lumotni tekshirish, manbaga ishonch hosil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

3. Alternativ mashg'ulotlar: Sport, san'at, fan to'garaklarini rivojlantirish orqali yoshlarning virtual dunyodan real hayotga qaytishini ta'minlash.

Har bir yoshning yuragida orzu bor. Bugungi o'zbek yoshlarining orzulari turlicha: kimdir o'z biznesini ochishni, kimdir xorijda tahsil olishni, kimdir esa olim yoki muhandis bo'lib, Vatanga xizmat qilishni xohlaydi. Andijon davlat texnika instituti talabalari sifatida bizning orzularimiz texnologik taraqqiyot, sanoatni rivojlantirish va zamonaviy infratuzilma yaratish bilan bog'liq.

Biroq, orzu shunchaki xayol emas, u amalga oshirish uchun harakat va mas'uliyatni talab qiladi. Bugungi yoshlar oldida turgan asosiy mas'uliyatlar quyidagilardir:

3.1. Bilim va kompetensiyaga ega bo'lish mas'uliyati.

Dunyo tez o'zgaryapti. Ertaga kerakli kasblar bugun paydo bo'lmoqda. Yoshlar o'z ustida tinimsiz ishlashi, yangi texnologiyalarni (AI, Big Data, robototexnika) o'zlashtirishi shart. "Umrbod ta'lim" (Life-long learning) prinsipi har bir yoshning shiori bo'lishi kerak [5].

3.2. Vatanparvarlik va milliy g'urur.

Kelajakni qurish – bu o'z Vatanning tuprog'ida mehnat qilish demakdir. Yoshlar o'z mamlakatining tarixi, madaniyati va qadriyatlarini chuqur anglashi, uni himoya qilishi va rivojlantirishi lozim. Global dunyoda o'zligini yo'qotmaslik – eng katta mas'uliyatdir.

3.3. Ijtimoiy faollik va yetakchilik.

Yoshlar jamiyatdagi muammolarga befarq bo'lmasligi kerak. Ekologik tozalik, mahalla obodonligi, kam ta'minlanganlarga yordam kabi ishlarda tashabbuskor bo'lish – haqiqiy yetakchilik belgisidir. Orzuga erishish yo'lida faqat o'z manfaatini emas, jamiyat manfaatini ham o'ylash kerak.

3.4. Axloqiy mas'uliyat.

Texnologiya qanchalik rivojlanmasin, insoniy fazilatlar – halollik, mehnatsevarlik, odamiylik o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Kelajakni bunyod etishda yoshlarning axloqiy pokligi asosiy garovdir. Prezidentimiz aytganidek: "Ilmli, lekin vijdonli bo'lmagan inson jamiyatga xavf solishi mumkin".

Bugungi yoshlarning orzulari amalga oshishi uchun davlat tomonidan keng imkoniyatlar yaratilmoqda ("Yoshlar daftari", "Temir daftar", grantlar, startap loyihalar). Endi navbat yoshlarning o'zida: shu imkoniyatlardan unumli foydalanib, mas'uliyatni his qilib harakat qilishda [6].

TAHLIL VA NATIJALAR

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlar tarbiyasi – bu murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda oila, ta'lim muassasalari, davlat va jamiyatning o'zaro hamkorligi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

1. Kitobxonlik bo'yicha: Agar yoshlar orasida kitobxonlik madaniyati tiklansa, ularning dunyoqarashi kengayadi, til boyigi oshadi va tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Bu esa kelajakda more kompetent mutaxassislar tayyorlanishiga zamin yaratadi.

2. Raqamli muhit bo'yicha: Telefon va ijtimoiy tarmoqlar to'g'ri nazorat ostida bo'lsa, ular kuchli ta'lim quroliga aylanadi. Aks holda, ular yoshlarning vaqtini va salomatligini yemiruvchi ofatga aylanadi. "Raqamli savodxonlik"ni oshirish bugungi kunning talabidir.

3. Mas'uliyat bo'yicha: Yoshlarning orzulari aniq maqsadlarga aylanganda va ular o'z kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olganda, mamlakatning rivojlanish sur'ati keskin oshadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy davrda yoshlar tarbiyasi nihoyatda nozik va strategik ahamiyatga ega masala hisoblanadi. Yosh avlodni kamol toptirishda kitobxonlikni oshirish, raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish va kelajakka nisbatan yuksak mas'uliyat hissini shakllantirish uchta asosiy ustun bo'lib xizmat qiladi.

1. Har kuni kamida 30 daqiqa kitob o'qishni odatga aylantirish va tengdoshlarimizni ham shunga undash.

2. Ijtimoiy tarmoqlarda faqat foydali kontent yaratish va iste'mol qilish, vaqtni boshqarish qoidalariga rioya etish.

3. O'z kasbimizni mukammal o'zlashtirib, Vatanimiz taraqqiyoti uchun xizmat qilishdek ulkan mas'uliyatni his qilish.

Yoshlar – bu nafaqat bugun, balki ertadir. Ularning qo'lida qanday kitob borligi, qanday texnologiyani egallaganligi va qanday orzular bilan yashayotganligi butun bir millatning kelajagini belgilaydi. Shu sababli, har birimiz o'z tarbiyamizga jiddiy yondashib, komil inson bo'lishga intilishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosatini yanada qo'llab-quvvatlash va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni. Toshkent, 2021.

[2] Abdullayeva N., Karimova D. Yoshlarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. Ta'lim va tarbiya jurnali, 2022, №3, 45-52-betlar.

[3] Rahimov A. Raqamli asrda yoshlar psixologiyasi va ommaviy axborot vositalari ta'siri. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2023. – 180 b.

[4] Twenge J.M. iCampbell W.K. Associations between screen time and lower psychological well-being among children and adolescents. Preventive Medicine Reports, 2018, vol. 12, pp. 271-283.

[5] O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. "Yoshlar – kelajak bunyodkori" davlat dasturi loyihasi. Toshkent, 2024.

[6] Yusupov M., Tuxtamuratov B. Texnika oliy o'quv yurtlari talabalarining ma'naviy-axloqiy tarbiyasida innovatsion yondashuvlar. Andijon davlat texnika instituti ilmiy axborotnomasi, 2023, №2, 112-118-betlar.